

TÁRIK MESZÁR

NJE Eurázsia Központ, MCC-MKI, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
arabisztika@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1646-9546>

Tárik Meszár: Az iraki asszírok nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után
The linguistic situation of the Iraqi Assyrians after the adoption of Christianity
Alkalmazott Nyelvtudomány, XXII. évfolyam, 2022/1. szám, 129–142.
doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2022.1.008>

Az iraki asszírok nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után

The linguistic situation of the Iraqi Assyrians after the adoption of Christianity

A major challenge in studying religious minorities in the Middle East is that categories of religious distinction, i.e., separate religious identities, sometimes overlap with ethnic identity. While some religious minorities are also identified as ethnic groups (e.g., Assyrians), this is not true for others (e.g., Sunni Muslims). The mosaic of ethno-religious groups has long been a common phenomenon in the Middle East, and therefore, largely defies the strict definition of religious minorities. It is also important to remember that the borders of the country we now call Iraq were artificially created by the British and French after the First World War. Prior to this, the territory of Iraq roughly corresponded to that of Mesopotamia, which was the land between the rivers and the cradle of civilization. Mesopotamia was ruled by several great empires in which numerous ethnic groups could be found. Ethnic diversity was accompanied by the coexistence of different belief systems and languages, which did not disappear even after the spread of Islam. If we examine the population of Mesopotamia, we can say that most spoke Aramaic or one of its dialects from the end of the first millennium BC to the second third of the first millennium after Christ, but the language did not become extinct thereafter. It evolved from the regional vernaculars of tribal societies of unknown origin, which developed into small states in the ninth and eighth centuries BC, and the language they spoke was much more widely used later by the Assyrians and then the Babylonians. It is known that many illiterate Aramaic dialects, whose roots have disappeared in the fog of time, have been and continue to be spoken as mother tongues to this day, originally in Syria and Mesopotamia and then in modern communities worldwide. This is because Christian missions from Britain and the United States played a crucial role in the revival of the biblical Aramaic language and consolidated the surviving Aramaic dialects in the 19th century. After the arrival of Christian missionaries in Urmia, the Nestorian Syriac enlightenment began. The main goal of the mission was to return the Christians of the East to their roots. It was at this time that the need to create a unified identity arose, and the beginning of the formation of today's Assyrian national consciousness can be dated. Before the missionaries' arrival, the Assyrians' language was insufficient to understand each other. The main reason for this was the high illiteracy rate and the significant variability of the spoken versions compared to the written language due to the differences between regional and tribal dialects. Standardization efforts began thanks to the missionaries' work and their initiative. They were based mainly on the spoken dialect of Christians in the Urmia region, which is also widely used among Christians in present-day Iraq. This experiment led to the revival of the language, reducing the differences between dialects and introducing literacy in the area. Perhaps this is partly because some modern Iraqi Assyrians still communicate in this language within their community, specifically in the eastern dialect of Aramaic. The study aims to explore the linguistic context of the Assyrian community in Iraq.

Keywords: Middle-East, Semitic languages, Aramaic, Mesopotamia, Assyrians

1. Bevezetés

Az iraki keresztények túlnyomó többsége őslakosnak tekinthető az egykor Mezopotámiának nevezett területen. Nagyobb részük etnikailag magát asszirként határozza meg, továbbá saját meggyőződésük szerint az ősi Asszíriából származnak, és követik a szír keresztény hagyományt (Donabed, 2015: 3–5; Petrosian, 2006: 113). Sokféle elnevezéssel illetik őket, melyek többsége saját egyházi felekezetük megnevezéséhez köthető, például: káld (káldeus), szír, káldo-asszír, nesztoriánus, jakobita stb.

Az iraki asszírok nyelvi helyzetének feltérképezésekor mindenképpen szükséges az arámi nyelv történetének rövid bemutatása, mivel közösségük annak egy dialektusát használja mind a mai napig. Az arámi nyelv i. e. 1000 körül jelent meg Asszíriában és Babilóniában (mai Irak területe), és kezdetben afféle közvetítő nyelvként funkcionált az Újasszír Birodalomban, majd az i. e. IX. századtól kezdve fokozatosan kiszorította az akkádót. Az arámi nyelvet mintegy háromezer éve a Termékeny Félhold számos különböző etnikai és vallási közössége alkalmazta és alkalmazza a mai napig beszélt, adminisztratív vagy irodalmi idiómaként. Az arámi mindenekelőtt egy számos nyelvi változattól álló csoportra utal, amelyek közül sok egymás számára kölcsönösen érthetetlen. Meg kell különböztetni az etnikai értelemben vett arámi megjelöléstől, amely nagyjából azóta nem jelöl egyetlen konkrét csoportot sem, amióta Szíria egykori független arámi politikáját az i.e. VIII. század végére beépítették az Újasszír Birodalomba (Creason, 2008: 108-110). Mindezen különböző változatok lényegi egysége a közös történeti eredetben rejlik, abban a még mindig látható néhány közös hangzásbeli, morfológiai és lexikális jellemzőben, amelyek csak az arámiban alakultak ki, és eltérnek más sémi nyelvektől. Az idők folyamán bekövetkezett változások, a földrajzi elterjedtség és az eltérő kommunikációs helyzetek igen változatos nyelvi alcsaládot hoztak létre.

Az arámi a jelenlegi többségi vélemény szerint az északnyugati sémi csoportba tartozik, és így mélyen az ókori Szíria-Palesztina nyelvi mátrixában gyökerezik. Távolabbi rokonai közé tartoznak Észak- és Dél-Arábia, Etiópia, valamint Mezopotámia sémi idiómái. Bizonyos átható hangtani, morfológiai és lexikális vonások különböztetik meg nyugati megfelelőjétől, amely a zsidó palesztin, a keresztény palesztin (a régebbi elnevezés a „palesztin szír”), és a samaritánus palesztin arámi. Ha tovább akarjuk pontosítani, akkor megállja a helyét az előbb is közölt kijelentés, miszerint a keleti arámi nyelv az északnyugati sémi alcsoport része, és kissé eltér a többi keleti, mezopotámiai dialektustól, amelyekhez a nagyjából egykorú hatrai és asszír feliratok nyelvei tartoznak (Creason, 2008: 108–110; Gzella, 2018: 105).

A kereszténység és a judaizmus tekintetében az arámi presztízsét egyértelműen emeli az az általánosan elfogadott tény is, hogy e nyelv egyik dialektusa volt Jézus anyanyelve, valamint az Ószövetség bizonyos fejezetei (pl. Ezra 4/8-6/18, 7:12-

26; Dániel 2:4-7:28) is arámiul íródtak. Egy szűk kisebbség szerint (mint pl. Bauscher, 2007) az egész Újszövetség arámiról lett görögre fordítva.

Az arámi nagy korszakait tekintve megállapítható, hogy a korai arámi időszaka i. e. 900–750-ig, a birodalmi arámi időszaka i. e. 700–200-ig tartott, majd azt követte az i. sz. 200-ig tartó közép-arámi korszak (Creason, 2008: 108–110; Gutman, 2018; Gzella, 2018: 205–206).

Bár az arámi nyelv pontos belső alosztályozása és a megfelelő terminológia továbbra is vita tárgyát képezi, egyértelmű, hogy a szír (vagy szír-arámi) – modern tudományos értelemben a szír kereszténység irodalmi nyelve – végső soron az Edessza és környéke arámi nyelvjárásából fejlődött ki a hellenisztikus és a kora római korban és az arámi egy dialektusának tekinthető (Gzella, 2018: 205–206; Healey, 2011: 637–644; Khan, 2007: 96–96).

2. A mezopotámiai térség nyelvi viszonyai

A térség nyelvi viszonyainak vizsgálatakor fontos megemlíteni, hogy az i. e. II. századtól kezdve az i. sz. VII. századig perzsa uralom alatt állt a terület (először a Párthusok, majd a Szászánidák fennhatósága alatt), akiknek vezető rétege a perzsa nyelvet használta. Ezen kívül még éltek arabok a Folyamköz nyugati peremvidékén, akik arabul beszéltek és a társadalom fennmaradó része arámi nyelven kommunikált (Daryae, 2009: 100; Windengreen, 1987: 785–786; Axworthy, 2007: 113–114; Etheredge, 2011: 72). Azt korántsem lehet könnyedén megállapítani, hogy Mezopotámia-szerte mennyire ismerték és beszélték a kormányzó hatóságok nyelvét, bár valószínű, hogy az emberek jelentős része két- vagy többnyelvű lehetett. Ezt hűen tükrözik ebben az időszakban bizonyos lexikális és nyelvtani elemek beékelődései az arámi nyelvbe, amelyeket a perzsa nyelvből kölcsönöztek.

A keresztény hitre tért mezopotámiai populáción kívül is elterjedt volt az arámi nyelv vagy annak valamely nyelvjárása. Az arámi egy rendkívül fontos vonatkozása, hogy a Krisztus utáni első évezredben a Mezopotámiában élő zsidók a különböző zsidó-arámi nyelveket irodalmi nyelvként használták. E nyelvekben a leglényegesebb közös elem, hogy mind héber írással íródott. Ezek három nagy kategóriába sorolhatók (Khan, 2007: 99–100; Komoróczy, 2006: 64): 1. A babiloni Talmud nyelve, amelyet a III. és VI. század között állítottak össze. 2. A zsidó tudósok írásaiban használt nyelv a korai muszlim-arab korszakban, a VII. és XI. század között. Ezt gaonikus időszaknak nevezik, vagyis azon zsidó vezetők időszakának, akik gaon néven ismertek, és az általuk alkalmazott arámi irodalmi formát gaonikus aráminak hívjuk. 3. Targum: a Biblia fordításainak nyelve, tulajdonképpen a Tanah arámi nyelvű fordítása. Általában úgy gondolják, hogy ezek a fordítások nem Irakban, hanem Palesztinában keletkeztek az I. évezred elején, azonban Mezopotámiában használták és terjesztették őket, nem pedig Palesztinában.

3. A szír-arámi nyelv eredete és elnevezései

Mindenképpen különbséget kell tennünk az arámi nyelv Krisztus előtti és Krisztus utáni változata között. A Krisztus utáni arámi dialektusokat (kései arámi nyelvjárásai i. sz. III. századtól az i. sz. IX. századig) két csoportra oszthatjuk: keleti és nyugati arámi nyelvjárásokra. Különböző beszélt dialektusokat használtak a mai Irak, Irán és Szíria területén is, de ezek közül némelyik kihalt, vagy jelentősen átalakult. Fontos megemlítenünk, hogy a Krisztus utáni Mezopotámiában élő keresztény hitre áttért közösség a szírnek (szír-arámi) nevezett nyelven kommunikált, ami, ahogy már említettük, nem más, mint egy arámi dialektus, egészen pontosan a sémi nyelvcsalád arámi csoportjának keleti ágához tartozik. Saját nyelvüket „asszír”, „újarámi”, „neo-arámi”, szír-arámi vagy „újszír” nyelvnek is nevezik (Healey, 2011: 637–644; Khan, 2007: 96). E különböző elnevezéseknek legfőbb oka, hogy a mai asszírok nem ismerik vagy nem törődnek az arámi és az akkád közötti nyelvi, valamint történelmi különbségekkel, és közösségeik ősi, „asszír” jellegét kívánják hangsúlyozni. A továbbiakban a szír-arámi elnevezést preferáljuk, amivel a nyelv gyökereit óhajtjuk hangsúlyozni.

A *syrios* elnevezés a görögök által terjedt el az ókorban azt követően, hogy közelebbi kapcsolatba kerültek a mezopotámiai régióval. A görögök a Termékeny Félhold lakóinak jelölésére nem az „arameus” megnevezést használták, mivel az akkoriban a „pogányok” szinonimájának felelt meg. Később a szír elnevezés vallási színezetet kapott (Iványi, 2000: 92–93; Iványi, 2000: 1312–1313).

A szír-arámi nyelv az észak-mezopotámiai (edesszai) nyelvjárásból fejlődött ki és vált a szír keresztény egyház nyelvévé. Ennek előzménye, hogy a kereszténység i. sz. 150 körül ért el Edesszába (a mai Urfa) – amely település kulturális központnak számított a kereszténység kezdeti időszakában – de a nyelv megjelenése még ennél is korábban történt, mivel az azt megelőző időszakból is maradtak fenn szír-arámi nyelvű feliratok (Healey, 2011: 637-644; Khan, 2007: 96-98). A Biblia szír-arámi fordítását széles körben elfogadták a keleti keresztény közösségek, valamint a nyelvre, mint az irodalmi kifejezés eszközére tekintettek.

Habár Edessza a szír-arámi nyelvű keresztény közösség kulturális központja volt, az még nem jelentette azt, hogy az általuk beszélt nyelv lett volna a hétköznapi életben is használatos ebben a régióban. Mindezek miatt mind a nyelv, mind a betűkészlet konzervatívabb vonásokat őrzött meg, mint Nyugaton, és a formális vagy más néven esztrangelló-írás hosszú ideig használatban maradt, és csak lassan fejlődött ki az úgynevezett nesztoriánus írás (Brock, 1982: 1-19; Chatonnet, 2011: 652-657).

4. A szír-arámi nyelv korszakai

A szír-arámi virágzása az i. sz. III. sz.-tól a VII. sz.-ig tartott. Ekkor nem csak az irodalomban születtek ezen a nyelven írások, hanem a hétköznapi kommunikációt tekintve is kardinális szerepe volt. Ebben az időszakban számos szír-arámi nyelvű

irodalmi művet keresztények alkottak meg a mai Irak területén, és voltak fontos iskolák a mai Törökország déli részén is. A VII. században azonban változások történtek, amikor is az arab hódítások után a szír-arámi nyelv jelentősége egyre halványodott, relevanciája számottevően csökkent, de annak ellenére, hogy az arab idővel átvette a szerepét, még sem tűnt el teljesen. Az arab uralom időszakában továbbra is nagyszámú szír-arámi irodalmi mű készült a mongol fennhatóság XIII-XIV. századi időszakáig, amikor is e tekintetben visszaesés következett be (Iványi, 2000: 92–93; Millard, 2007: 85–94).

Ami a hétköznapi kommunikációt illeti, az arab hódítások után a VII. században Mezopotámia lakossága az arámi helyett az arab nyelvet kezdte népnyelvként használni. Az iszlámra áttértek magától értetődően hamarabb átvették az arab nyelvet, bár a térségben nem megtért lakosokat is fokozatosan arabizálták (Millard, 2007: 85–94). A nem muszlim népesség arámi nyelvről arabra váltása bizonyos területeken meglehetősen lassú volt. Valójában elmondható, hogy még a mai napig is tart, ugyanis a mai Észak-Irakban, kisebb természeti akadályok okán nehezebben megközelíthető településeken élő modern asszírok közül sokan csak minimális szinten beszélnek az arab nyelv iraki dialektusát.

A keresztényekről elmondható, hogy inkább vidéki közösségekben éltek, és nehéz megállapítani, hogy milyen gyorsan ment végbe az arabizációjuk a VII. századot követően. Meg kell jegyezni, hogy néhány keresztény közösség Mezopotámia nyugati régiójában, a sivatag peremén, már az iszlám térnyerése előtt arabul beszélt. Ez a helyzet állt fenn például a Hīra-ban élő keresztények esetében is (Khan, 2007: 106–107). A szír-arámi nyelv az arabul beszélő keresztények számára irodalmi nyelvként funkcionált. Ezt mutatja például a szír-arámi szövegek híres fordítója Ḥunayn ibn Ishāq esete is, aki egy Hīra-ból származó nesztorianus volt. Az arabizáció előrehaladtával számos iraki keresztény kezdett el arabul írni, és a nesztorianus arab irodalom a XI. században jelentős fejlődésnek indult. A szír-arámi nyelvet ennek ellenére sok évszázadon át továbbra is használták az arabul beszélő keresztények.

5. A nyelv modern kori helyzete

Ami a modern kort illeti, a XIX. század folyamán a Nagy-Britanniából és az Egyesült Államokból érkező keresztény missziók alapvető szerepet játszottak a bibliai arámi nyelv felelevenítésében és a fennmaradt arámi nyelvjáráások megszilárdításában. A keresztény misszionáriusok 1834-ben érkeztek meg Urmiába (Komoróczy, 2006: 64–65), ami után kezdetét vette a nesztorianus szír felvilágosodás. A misszió elsődleges célja az volt, hogy visszavezessék a keleti keresztényeket a saját gyökereikhez, továbbá ekkor fogalmazódott meg egy egységes identitás megalkotásának az igénye, valamint a mai asszír nemzettudat kialakulásának kezdete is innentől datálható.

A misszionáriusok megérkezése előtt az asszírok nyelve a kölcsönös érthetőség híján volt. Ennek legfőbb oka az írástudatlanok magas aránya és a beszélt változatok nagyfokú változatossága volt az irodalmi nyelvhez képest, ami a regionális és törzsi nyelvjárások közötti eltéréseknek tudható be. A misszionáriusok tevékenységének is köszönhetően, valamint az ő kezdeményezésükre megindultak a sztenderdizációs törekvések. Főként az urmiai régió keresztényeinek beszélt dialektusát vették alapul (Hanoosh, 2016: 11–12), ami a mai Irak területén élő keresztények között is széles körben elterjedt. Ez a kísérlet a nyelv feltámadását eredményezte, amivel sikerült a nyelvjárások közötti különbözőségeket redukálni, és az írástudást a térségben meghonosítani. Talán részben ennek is köszönhető, hogy a modern iraki asszírok egy része a mai napig ezen a nyelven kommunikál saját közösségén belül, pontosabban az arámi nyelv keleti dialektusát használják.

Összegezve: a kereszténység gyors terjedésével Szíriában és Mezopotámiában az i. sz. II. és III. századtól az edesszai arámi vagy „ószír” nyelv végül klasszikus szír nyelvvé alakult át, ami egy olyan deregionalizált és szupradialektális írott idióma, amelyet főként vallási és tudományos célokra használtak, valamint az irodalmat tekintve is számottevő presztízzsel rendelkezett. Ebben a klasszikus formában a szír-arámi túlélte az arab nyelv iszlám nyomán való elterjedését a VII. században. Még a mai napig a kulturális rokonság erős egyesítő jeleként működik a sok és sokféle modern arámi dialektust beszélő keresztények között, és a XX. század eleje óta a tanult szír ortodoxok formális beszélt idiómájának alapja.

6. Az arámi írások

Érdeemes tisztázni, hogy az elmúlt három évezred folyamán miképpen jegyezték le az arámi nyelvet és annak dialektusait. Az arameusok a föníciaiaktól vették át a betűírást, amiről az 1893-ban az észak-szíriai Szensirliben felszínre hozott táblákon található feliratok is bizonyossággal szolgálnak.

Az itt talált kőemlékek az i. e. VIII. századból származnak és a rajtuk talált arámi szövegek formai jellemzői és a föníciai írásjegyek magas fokú egyezéseket mutatnak. Az észak-sémi írásmódból származtatott arámi ábécé az i. e. X. és IX. században fejlődött ki, és akkor került előtérbe, amikor Asszíria meghódította az arámi államokat az i. e. IX. és VIII. században. Nem sokkal ezután, az i. e. VII. században azonban változások álltak be az írás külalakját tekintve, ugyanis az i. e. VII. századból, Assur-bán-apli uralkodása idejéből származó arámi betűk lekerekedtek és erőteljes kurzív jelleget vettek fel (Kéki, 1996: 78–80).

Ami a szír-arámi nyelv Krisztus utáni leírását illeti, elmondható, hogy a nyelvjárások sokasága miatt több egymáshoz hasonló írás alakult ki az idők folyamán, de beszélhetünk egy úgynevezett esztrangelló vagy protoszír írásról is, mivel az i. e. II. századtól kezdve a szír-arámi feliratok számottevő eltéréseket mutatnak a korábbi, klasszikus arámi írástól. A szír-arámi írások természetesen a klasszikus, az i. e. VIII. századból származó kőemlékeken talált arámi

kvadrátírásból erednek, utóbbi pedig a már előbb is említett föníciai írásból származik (Healey, 2011: 639). Viszonylag magas fokú egyezést mutatnak olyan egyéb arámi írásokkal, mint a nabateus – amelyből levezethető az arab írás is – valamint a palmürai és a hatrai.

Az epheszoszi zsinaton a szír egyházban bekövetkezett szakadás (431) miatt a szír-arámi nyelv és írás két formája, a nyugati és keleti fejlődött ki. Később, a VII. századtól az Asszír Keleti Egyházon belül bekövetkező szakadások következtében a nyugati szír monofizita egyház az esztrangelló vagy protoszír írás kurzívabb változatát, a certót kezdte el használni, míg a keleti nesztorianusok a VII. század elejétől általában az ábécé *maḏnḥāyā* változatát használták, amit gyakran káldeus írásnak (vagy nesztorianusnak) is neveznek. A keleti írásmód valamivel jobban hasonlít az esztrangellóra, mint a nyugati (Healey, 2011: 639; Thackston, 1999).

A francia orientalista, Ruben Duval nézete szerint az esztrangelló írásból származtatható a certó, amelyet szerinte nem a VII., hanem a VIII. századtól kezdve kezdtek alkalmazni és amelyre gyakran, mint jakobita írásra hivatkozik. Azonban nem Duval volt az első, aki a különböző szír írásokat megkülönböztette, ugyanis hasonló differenciálásra lehetünk figyelmesek X. századi arab írók, vagy éppen a XIII. századi Bar Hebraeus munkáiban is (Bush et al., 2018: 43–80). Az említett szerzők által is alkalmazott terminológiát később a legtöbb szír-arámi nyelvvel foglalkozó tudós elfogadta és alkalmazta.

Az esztrangellót annak ellenére, hogy a VI. századig egyeduralgó szerepe volt a nyelv lejegyzésére (Hatch, 1946: 24), manapság már ritkán használják, leginkább tudományos publikációkban, címekben és feliratokban kap helyet. Ennél az írásnál a magánhangzójeleket általában nem jelölik. Az írás neve a görög *στρογγύλη* (*strongyle*) melléknévből ered, amelynek jelentése 'lekerekített'.

Ami a certót illeti, legtöbb betűje egyértelműen az esztrangellóból származik, de azok sokkal inkább egyszerűsítettek. A két írástípus viszonyáról elmondható, hogy a fontosabb műveket szinte mind az esztrangelló írással írták (Chatonnet, 2011: 652–657), de az egyéb műveket tekintve divatba jött a certó alkalmazása a VIII. századtól a nyugati szír monofizita egyháznak is köszönhetően, és az sem kizárható, hogy elterjedése a pergamen gazdaságosabb felhasználása érdekében alakulhatott ki.

Összességében véve elmondható, hogy az esztrangelló típusú írás formális és monumentális, míg a certó típusú írás informális és kurzív, amit a mindennapi célokra használtak. A szír-arámi írásokra jellemző, hogy mindegyik változatnak 22 betűje van, és mindegyik csak a mássalhangzókat ábrázolja. Általában jobbról balra íródnak, bár néha a függőleges irányt követik. A magánhangzókat ábrázoló diakritikus jegyeket a VIII. században vezették be.

Két vokalizációs rendszert fejlesztettek ki, az egyik hasonló az arab írásban található rendszerhez, a másik pedig a göröghöz, amely kis betűket használ a vonal alatt vagy felett (Thackston, 1999).

1. táblázat. Az esztrangelló, az abból kifejlődött certó és a káldeus írás
(http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.nyelvek.es.irasok/index.asp_id=48.html)

<i>esztrangelló</i>	<i>certó</i>	<i>káldeus</i>	kiejtés
𐤀	𐤁	ܐ	–
𐤁	𐤂	ܒ	b, v
𐤂	𐤃	ܓ	g
𐤃	𐤄	ܕ	d
𐤄	𐤅	ܗ	h
𐤅	𐤆	ܘ	v
𐤆	𐤇	ܙ	z
𐤇	𐤈	ܚ	h
𐤈	𐤉	ܛ	t
𐤉	𐤊	ܝ	j
𐤊	𐤋	ܟ	k, kh
𐤋	𐤌	ܠ	l
𐤌	𐤍	ܡ	m
𐤍	𐤎	ܢ	n
𐤎	𐤏	ܣ	sz
𐤏	𐤐	ܦ	–
𐤐	𐤑	ܦ	p, f
𐤑	𐤒	ܥ	c
𐤒	𐤓	ܟ	k
𐤓	𐤔	ܪ	r
𐤔	𐤕	ܫ	s
𐤕	𐤖	ܛ	t

7. Arámi szubsztrátumok az irodalmi arabban és az iraki arab dialektusban

Ami a modern kort illeti, Irakban, mint multikulturális és többnyelvű országban különböző nyelveket használnak, de az arab (iraki arab) számít ezek közül a leginkább dominánsnak, leszámítva az ország északi részén található kurdisztáni régiót. Ez utóbbi területen a kurd nyelv hegemoniája megkérdőjelezhetetlen, de szír-arámi nyelvet beszélő közösségeket is találhatunk még, akiknek száma az elmúlt két évtizedben drasztikusan megcsappant.

Az iraki arab, vagy az úgynevezett mezopotámiai arab az afro-ázsiai nyelvcsalád egyik alcsoportjába tartozó nyelvjárás. Ez a dialektus három különböző nyelvjárást foglal magában az országon belül, amelyek a bagdadi, a déli és a maslawi nyelvjárások (Müller-Kessler, 2003: 641–646). Az iraki arab számos arámi jellegzetességet megőrzött vagy átvett az idők folyamán. Azonban, ahogy már szó esett róla, Irak multikulturális mivolta miatt nem csak arámi, hanem török, kurd, perzsa és akkád hatások is érződnek.

Az arámi és az arab nyelv hasonlósága, valamint a két nyelv analóg természete mind a nyelvtan, mind a szókincs vonatkozásában nemcsak a kutatók számára, hanem még a kevésbé szakavatottaknak is szembeűnő. Éppen emiatt a nyelvészek a két nyelv tipológiai hasonlóságainak felfedezése során akadályokba ütköztek. Az egyik legnagyobb probléma, hogy nagyon nehéz felismerni a valódi, nyelvek közötti kölcsönzéseket, mivel nem szabad figyelmen kívül hagyni annak az eshetőségét, hogy az úgynevezett arab „aramizmusok” akár párhuzamos fejleményként is értelmezhetők (Blau, 1988: 299; Owens, 2008: 316). Ha ezt tekintjük axiómának, akkor az aráminak az arab nyelvre és iraki nyelvjárásra gyakorolt szignifikáns hatását vétek lenne túlbecsülni. A két nyelv „genetikai rokonságából” és egymás mellett fejlődéséből kifolyólag korántsem biztos, hogy az összes feltárt hasonlóság a két nyelv egymásra hatásából született meg.

Az arámi nyelv befolyásának vizsgálata az irodalmi arab és az iraki arab dialektus fonológiájára és morfoszintaxisára, a legfontosabb diagnosztikai eszköz a közöttük történt érintkezés típusának meghatározásához. Az alábbiakban mutatunk néhány példát azokra a nyelvtani és szókincsbeli egyezésekre, amelyek arámi szubsztrátumoknak köszönhetők:

1. A Koránban és az irodalmi arab nyelvben található arámi eredetű kölcsönszavak főbb jellemzője, hogy nagyobb részben a vallási étellel kapcsolatos terminológiához, kisebb részben pedig a hétköznapi élethez kapcsolódik. Az arámiból az arab nyelvbe átment kölcsönszavak egy másik fő vonása, hogy teljes mértékben integrálódtak az irodalmi arab fonetikai és szótagstruktúrájába.

2. Fontos kérdés, hogy miképpen lehet azt hitelt érdemlően bebizonyítani, hogy egy adott esetben a két nyelv közötti kölcsönhatásról, vagy inkább csak az arámi és az arab nyelvrokonságából fakadó analógiáról van-e szó? Az egyik legfőbb bizonyíték, hogy az arab nyelvjárásokban megtalálható arámi szavak az arámi nyelv fonetikai rendszerét tükrözik, nem pedig az irodalmi arabét. Ezen felül az arámiból származó „*begadkefat*” hangok maradványai bizonyos arab szavakban is megfigyelhetők, mint például a *ğaddaf* (blaszfémia) szó. Továbbá egyes konkrét esetekben az arab szó nemét befolyásolhatja az eredeti arámi szó. Az ’ūt’ végződésű hímnemű arab szavak szintén az arámiból származó átvételek, ilyenek többek között a: *malakūt* (királyság), *lāhūt* (teológia), *nāsūt* (emberiesség), *‘ankabūt* (pók), *rahbūt* (rémület, terror), *‘azamūt* (nagyság) stb. (Río Sánchez, 2013: 131–133).

3. Az iraki arab dialektusban bizonyos nyelvi elemek vizsgálatakor az arámi hatás szintén egyértelműen kimutatható. Erre a legjelentősebb példa az *aku* létezését kifejező partikula (negatív formulája a *māku*), ami az arámi nyelv babilóniai dialektusából származó, szintén létezését kifejező *q/qa* maradványa. Utóbbi elmélet támogatói szerint ez a létezését kifejező partikula az arámi elterjedését követően mindig is létezett Mezopotámiában, csak az idő folyamán átalakult. Ezen kívül egyes igék Irakban használt parancsoló igealakjai, mint például az *'anṭī* vagy *'anṭīnī* (ad) ige parancsoló alakja közelebb áll a szó arámi formájához, mint az irodalmi arab nyelvben használt *a ṭi* formulához (Müller-Kessler, 2003: 641–646; Albuarabi, 2018: 9).

8. Nyelvi keveredés a XX. század második felében

A szír-arámi-ajkú modern asszír népesség 1961 óta a kitelepítések és áttelepítések következtében folyamatos mozgásban van (Odisho, 2009: 93–96). Az 1961-es iraki központi kormányellenes kurd lázadás nem csak katonai, hanem politikai felfordulást is okozott az országban. Dominóhatást eredményezett, ami az Észak-Irakban élő kurd és asszír közösségek helyzetét befolyásolta leginkább. Ez az esemény demográfiai és nyelvi változásokat idézett elő, ugyanis az asszírok áttelepültek a régió legészakibb falvaiból a déli területekre, továbbá az ország déli részén található nagyobb városokba (mint pl. Bašra), valamint Bagdadba, Moszulba és Kirkükba. A nagyobb városokban letelepedett asszírok első és második generációja még tartja, de harmadik és negyedik generációja már elvesztette ősei anyanyelvét, és főleg az arabot használják a hétköznapi kommunikáció eszközeként. A második generációnál megfigyelhető az arámi mellett az arab nyelv aktív és magas szintű használata.

Az északi kurd régió belüli vándorlás szintén nagy keveredést eredményezett a különböző törzsi nyelvjárások beszélői között. Az arámi nyelvjárások összefonódása fokozatosan kézzelfogható nyelvi kiegyenlítődéshez vezetett, aminek kialakulásához jelentősen hozzájárult a hivatalos tantervvel bíró iskolai rendszer létrehozása is. Ezek a változások elősegítették a nyelv további egységesülését. Ezen felül az 1991-es iraki népfelkelés után az arámi nyelv beszélőinek országon belüli kényszerű emigrációja egy zóna (hivatalos elnevezése: *Safe Haven*) létrehozását vonta maga után, ami még nagyobb keveredést eredményezett (Odisho, 2009: 98-100). A megváltozott társadalmi és politikai helyzetet követően tudatosabban reflektáltak etnikai és nemzeti identitásukra, különösen azokban a kérdésekben, amelyek az őshonos arámi anyanyelvükhöz kapcsolódnak. A kurd területeken élő asszírok részt vettek a Šaddām-rezsim elleni politikai és fegyveres küzdelemben, amely során az araboktól és kurdoktól eltérő, jól meghatározott etnikai önazonosságtudattal saját társadalmi, oktatási és nyelvi egyediségüket is ápolták.

Az arámi nyelv fennmaradásával kapcsolatban fontos leszögezni, hogy amikor az asszír populáció tagjai szétszóródnak, elhagyják eredeti lakóhelyüket, akkor a

nyelvcsere folyamata néhány generáció elteltével végbemegy közösségeikben. Lényegében véve csoportjuk egy bizonyos területen lévő magas számú koncentrációja által lehetne nyelvüket, kultúrájukat, etnikumukat hosszú távon megőrizni.

9. Nyelvmegtartás

A közösségek nyelveinek fenntartása és fennmaradása jelentős kapcsolatban áll az identitás fenntartásával és megőrzésével. Hatoss és Sheely szerint a közösségi nyelvhez való érzelmi kötődés átalakítja a beszélők identitását és hozzájárul nyelvük fennmaradásához. A kisebbségi nyelv fontos eszköze a kulturális örökség és az etnikai önazonosság kifejezésének, valamint kulcsfontosságú tényezője a többnyelvű és multikulturális kontextusban (Fishman, 1991: 12–17; Hatoss & Sheeley, 2009: 127–144). Mindezekből megállapítható, hogy szoros kapcsolat van a nyelv és az identitás között, és a nyelv elvesztése az identitás elvesztéséhez is vezethet.

Az otthonnak jelentős szerepe van a szír-arámi használatában és megőrzésében a bagdadi asszírok körében. Ezt az elképzelést alátámasztja Fishman kutatása is (Fishman, 1991: 12–17), amelyben kiemeli az otthont, mint legfőbb tényezőt a nyelvmegtartást és nyelvhalált illetően, ugyanis szerinte leggyakrabban a szülők döntenek afelől, hogy legelőször melyik nyelvet tanítják meg a gyermeküknek. Ennek megfelelően a családi környezet motiváló tényező a közösségi nyelv sikeres generációközi fenntartásának előmozdításában.

Az otthon használt nyelvet azonban befolyásolhatják olyan külső tényezők, mint a vegyes házasságok; új gyermekek születése; a gyermekek belépése a különböző iskolai szakaszokba; a gyermekek távozása a szülői házból; a munkaerőpiacra lépés; házasságkötés; a házastárs halála stb. (Clyne, 2003: 22–23). Annyit viszont biztosan tudni lehet, hogy ha egy adott nyelvet nem használnak otthon, és nem fordítanak figyelmet annak továbbörökítésére, akkor ritkán éri meg a következő generációt. Ez legtöbbször vegyes házasságokban fordul elő, aminek bekövetkeztekor az addig használt nyelv az egyik vagy mindkét partner, vagy az otthon egésze számára gyakran megváltozik.

Az otthonon és családon kívül még az oktatás is segít a nyelvhalál elkerüléséért folytatott küzdelemben. Az alacsony iskolai végzettség korlátozza a társadalmi és gazdasági mobilitást, amiből kiindulva kijelenthetjük, hogy a magasabb iskolai végzettséggel bírók körében a szír-arámi nyelv megőrzése könnyebben kivitelezhető. A tanult szülők sokkal inkább tisztában vannak anyanyelvük fontosságával a modern asszír önazonosság szempontjából. Peirce szerint (1995: 9–31) egyértelmű, hogy van összefüggés a tanulás és a kulturális identitás között, de az oktatás során figyelembe kell venni a tanulók kulturális háttérét is. A nem többen élők nyelvtudása már egy, legfeljebb két generációt követően jelentősen leromlik, aminek kiküszöbölésében főszerepe lehet a szír-arámi nyelven történő iskolai oktatásnak, amire ugyan találhatunk példákat a mai Irakban (pl. Duhok és

Moszul városokban), de az ilyen jellegű iskolák száma korántsem elegendő. A különböző szervezetek (mint pl. az Assyrian Aid Society) eltökélten küzdenek az asszír nemzetiségi iskolák létrehozásáért, de a nagyobb városokban a kulturális keveredés és asszimiláció következtében egyre kevesebben beszélnek őseik anyanyelvén.

Schrauf szerint (1999: 187) a vallási gyakorlat is jelentősen hozzájárulhat a kisebbségi vagy akár a többségi nyelv fennmaradásához. A klasszikus arab nyelv használata az iszlámban, a héber használata a judaizmusban, vagy a német nyelv továbbélése a protestáns pennsylvániai amishok körében megfelelően szemléltetik, hogy a vallás és a nyelv túlélése között pozitív kapcsolat áll fenn. Ez összhangban van azokkal a véleményekkel, amelyek azt hangoztatják, hogy az asszír egyház is segít tagjainak anyanyelvük ápolásában. A vallási rituálék mély érzelmi asszociációkat mozdíthatnak elő, és hatásai már a gyermekkortól kezdve, a psziché korai fejlődési szakaszai során beágyazódnak, ami hozzásegíti az egyént anyanyelvének hosszú távú megőrzéséhez. Azáltal, hogy az istentiszteleti helyeken és egyházakban jelen van a szír-arámi nyelv, teret engednek a közösség tagjai számára, hogy azt napi szinten használhassák. Az asszírok esetében az egyházak és istentiszteletek közösségfenntartó erővel bírnak.

Nem csak az egyház, hanem a modern asszírok szociális élete és társadalmi kapcsolatai is alapvető faktoroknak számítanak a szír-arámi fennmaradásában (Baker, 2011: 389–409; Dweik & Obaidi, 2014: 280). A közösség homogenitása és zárt felépítése egyértelműen pozitívan befolyásolja önazonosságuk, kultúrájuk és nyelvük megőrzését. Ezen kívül még a populáris médiának, a szír-arámi nyelven sugárzó tévécsatornáknak és rádióállomásoknak van identitásformáló és nyelvmegtartó ereje. A szír-arámi nyelvű média megléte és jelenléte pozitívan, hiánya viszont negatívan befolyásolhatja a nyelv státuszát és presztízsét. A média kisebbségi nyelveken való sugárzása és elérhetősége elősegíti a beszélők számának szinten tartását, és megteremti annak a lehetőségét, hogy az asszír identitás ne csak a négy fal között, hanem a nagy nyilvánosság előtt is kifejeződésre juthasson. Ebben az értelemben a közösségi nyelvek státuszát magasabb szintre lehet emelni.

10. Következtetések

A tanulmányban ismertetett tényezők mindegyike rendkívül fontos lehet az iraki asszírok nyelvfenntartásának folyamatában, és a nyelv generációk közötti átadásában. Az előbb említett feltételek közül minél több valósul meg, és minél többet kombinálnak egymással, annál valószínűbb a szír-arámi nyelv fennmaradása. Ahogy említettük, a család szerepe és a szülők elkötelezettsége kulcsfontosságú, de mind a média, mind a vallási intézmények és az oktatás nagy mértékben elősegítik az asszír identitás és kultúra továbbélését. A kultúra megőrzéséhez a csoporton belüli házasságkötések is hozzájárulnak, továbbá az egyének csoportba rendezésében és a közösség megtartásában pedig a politikai

pártok és az asszír vallási vezetők játszanak jelentős szerepet. Ez utóbbi biztosítása egyébként rendkívül nehéz feladatnak bizonyul egy olyan népcsoport számára, amely nem bír saját önrendelkezéssel.

Irodalom

- Albuarabi, S.** (2018). A linguistic history of Iraqi Arabic. *Journal of Advances in Linguistics*, 9/1. DOI: 10.24297/jal.v9i2.7391
- Axworthy, M.** (2007). *Iran: Empire of the Mind. A History From Zoroaster to the Present Day*. London: Penguin Books.
- Baker, C.** (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bristol: Multilingual Matters.
- Bauscher, G. D.** (2007). *The Original Aramaic New Testament in Plain English*. Morrisville, North Carolina: Lulu Publishing.
- Blau, J.** (1988). *The influence of living Aramaic on ancient South Palestinian Christian Arabic*. Jerusalem: Magnes Press – Hebrew University.
- Brock, S.** (1982). Christians in the Sasanian Empire: A Case of Divided Loyalties. *Studies in Church History*, 18: Religion and National Identity, 1–19.
- Bush, K., Penn, M., Crouser, R. J., Howe, N. & Wu, S.** (2018). *Challenging the Estrangela / Serto Divide: Why the Standard Model of Syriac Scripts Just Doesn't Work*. *Journal of Syriac Studies*, 21/1, 43–80.
- Chatonnet, F. B.** (2011). Syriac as the Language of Eastern Christianity. In Weninger, S. (ed.), *The Semitic Languages. An International Handbook* (652–657). Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Clyne, M.** (2003). *Dynamics of Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Creason, S.** (2008). Aramaic. In Woodard, Roger D. (ed.), *The Ancient Languages of Syria-Palestine and Arabia* (108–144). Cambridge: Cambridge University Press.
- Coakley, J. F.** (2011). Hakkari. In Brock, S. P., Butts, A. M., Kiraz, G. A. & Van R. L. (eds.), *Hakkari*. Beth Mardutho: The Syriac Institute.
- Daryaee, T.** (2009). *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London – New York: I. B. Tauris.
- Donabed, S. G.** (2015). *Iraq and the Assyrians in the Twentieth Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dweik, B. S. & Al-Obaidi, T. A.** (2014). Syriac Language Maintenance among the Assyrians of Iraq. *Journal of Sociology and Social Work*, 2/1. Madison: American Research Institute for Policy Development. 269–282.
- Etheredge, L. S.** (2011). *Iraq*. Edinburgh: Britannica Educational Publishing.
- Fishman, J.** (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gutman, A.** (2018). *Attributive Constructions in North-Eastern Neo-Aramaic*. Berlin: Language Science Press.
- Gzella, H.** (2018). The Syriac Language in the Context of the Semitic Languages. In King, Daniel (ed.), *The Syriac World* (205–221). London and New York: Routledge.
- Hanoosh, Y.** (2016). Minority Identities Before and After Iraq: The Making of the Modern Assyrian and Chaldean Appellations. *The Arab Studies Journal*, 24/2, 8–40.
- Hatch, W.** (1946). *An Album of Dated Syriac Manuscripts*. Boston: The American Academy of Arts and Sciences.
- Hatoss, A. & Sheely, T.** (2009). Language Maintenance and Identity among Sudanese-Australian Refugee-Background. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 30/2, 127–144. DOI: <https://doi.org/10.1080/01434630802510113>
- Healey, J. F.** (2011). Syriac. In Weninger, Stefan (ed.), *The Semitic Languages. An International Handbook* (637–652). Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Hourani, A.** (1991). *A History of the Arab Peoples*. London: Faber and Faber Ltd.
- Iványi, T.** 2000. Arámi szócikk. In Fodor István (szerk.): *A világ nyelvei*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 92–93.
- Kéki, B.** (1996). *Az írás története*. 3. kiadás. Miskolc: Miskolci Bölcsész Egyesület.

- Khan, G.** (2007). Aramaic in the medieval and modern periods. In Postgate, J. N. (ed.), *Languages of Iraq, Ancient and Modern* (95–114). Cambridge: Cambridge University Press.
- Komoróczy, G.** (2006). Asszírok: az identitás változásai. *Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról*, V/1, 58–67.
- Millard, A.** (2007). Early Aramaic. In Postgate, J. N. (ed.), *Languages of Iraq, Ancient and Modern* (85–94). Cambridge: Cambridge University Press.
- Müller-Kessler, C.** (2003). The Mesopotamian Particles of Existence. *Journal of the American Oriental Society*, 123, 641–646.
- Odisho, E. Y.** (2009). *Linguistic and Cultural Studies in Aramaic and Arabic*. Piscataway, New Jersey: Gorgias Press.
- Owens, J.** (2008). Indeterminacy and the comparative method: Arabic as a model for understanding the history of Aramaic. In al-Wer, E. & de Jong, R. (eds.), *Arabic Dialectology* (3–16). Leiden: Brill.
- Petrosian, V.** (2006). Assyrians in Iraq. Caucasica Centre for Iranian Studies, Yerevan. Leiden: Brill.
- Pierce, B. N.** (1995). *Social Identity, Investment, and Language Learning*. *TESOL Quarterly*, 29/1, 9–31.
- Río Sánchez, F.** (2013). Influences of Aramaic on dialectal Arabic. In Monferrer-Sala, J. P. & Watson, W. G. E. (eds.), *Archaism and Innovation in the Semitic Languages* (129–136). Cordoba: Oriens Academic – CNERU – DTR.
- Schrauf, R. W.** (1999). Mother Tongue Maintenance in North American Ethnic Groups. *Cross-Cultural Research*, 33, 175–192. DOI: <https://doi.org/10.1177/106939719903300203>
- Thackston, W. M.** (1999). *Introduction to Syriac*. Bethesda, Maryland: IBEX Publishers.
- Widengren, G.** (1987). Āšōristān. In Yarshater, E. (ed.), *Encyclopaedia Iranica*, II/8. (785–786). London: Routledge & Kegan Paul.